

İlğasından İhyasına Bir Tarikatın Serencamı: Osmanlı Devleti'nin Bektaşi Tarikatını Tasfiyesi

Nil Gül Karakılıç¹

DOI: 10.5281/zenodo.10459573

Öz

Bektaşilik 13. Yüzyılda Horosan erenlerinden Hacı Bektaş-ı Velinin müritleri tarafından kurulup 16. Yüzyılda Balım Sultan tarafından kurumsallaştırılmış senkretik bir tarikattır. Bektaşiliğin özünde Yesevilik, Kalenderilik, Melamilik, Haydarilik, Vefailik gibi tasavvufi akımlar bulunmakla beraber tarikatın Hurufilikten de etkilendiği bilinmektedir. Temelinde sevgi ve hoşgörü bulunan Bektaşiliğin en karakteristik özelliği müntesiplerinin nükteli söyleyişleri ile acıma ve şefkati esas alan birleştirici yönüdür. Bektaşilik sünni İslam geleneğiyle çatışmasına rağmen Osmanlı bürokrasisiyle iyi ilişkiler kurmayı başarmış ayrıca Aleviliğin soy bağını esas alan kısıtlamalarına karşın Bektaşilik herkesin bağlanabildiği meşru bir kurum olmuştur. Bu olumlu ilişkiler Yeniçeri Ocağının kaldırılmasına kadar devam etmiş, tarikat mensupları Osmanlı bürokrasisinde daima ayrıcalıklı bir statüye sahip olmuştur.

Bu makale Osmanlı Devleti'nin Bektaşiliği lağvederken kullandığı yöntemleri incelemektedir. Bir giriş ve üç alt başlıktan oluşan makalenin giriş bölümünde Bektaşilik hakkında kavramsal bir çerçeve çizilerek tarikatın Osmanlı Devleti'yle olan ilişkileri hakkında panoramik ve kronolojik bir değerlendirme gerçekteştirilmiş, alt başlıklarda ise tarikatın tasfiyesinde kullanılan yöntemler irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, II. Mahmut Dönemi, Bektaşilik, Bektaşiliğin Kaldırılması.

The Fate Of a Religious Order From İts Abolition To İts Revival: The Liquidation Of The Bektashi Order By The Ottoman State

Abstract

Bektashism is a syncretic sect founded in the 13th century by the disciples of Hacı Bektaş-ı Velı, one of the saints of Khorasan, and institutionalized by Balım Sultan in the 16th century. Although Bektashism has Sufi movements such as Yesevi, Kalenderi, Melami, Haydari, Vefai, it is known that the sect is also influenced by Hurufism. The most characteristic feature of Bektashism, which is based on love and tolerance, is the witty expressions of its

¹ Tarih Bilim Uzmanı, nilgulaslaner1983@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-5969-2530>.

followers and the unifying aspect based on pity and compassion. Despite its conflict with the Sunni Islamic tradition, Bektashism managed to establish good relations with the Ottoman bureaucracy, and despite the restrictions of Alevism based on lineage, Bektashism became a legitimate institution to which everyone could subscribe. These positive relations continued until the abolition of the Janissary Corps, and members of the order always had a privileged status in the Ottoman bureaucracy.

This article examines the methods used by the Ottoman Empire when abolishing Bektashism. In the introductory part of the article, which consists of an introduction and three subheadings, a conceptual framework about Bektashism is drawn and a panoramic and chronological evaluation of the sect's relations with the Ottoman Empire is made, and in the subheadings the methods used in the liquidation of the sect are examined.

Key Words: Ottoman Empire, II. Mahmut Period, Bektashism, Abolition of Bektashism.

Giriş

Safevilerin Anadolu üzerindeki siyasi hedefleri ortaya çıkıncaya kadar Safeviye Tarikatının sadece tarikat merkezi Erdebil'de (Kütükoğlu, 1993, s. 2; Yaman, 1994, s. 32) değil hemen hemen bütün Ön Asya'da manevi bir nüfuzunun bulunduğu söylenebilir. Bazı kaynaklara göre sünni olan Safeviye Tarikatının zamanla, Hoca Ali'den itibaren, Şiiliğe evrilmesinin nedenlerinden biri kendilerini Osmanlı Devletinden tefrik etmek arzusuymdu. Aslına bakılırsa Osmanlı Devleti'nin tüm İslam dünyası üzerindeki hâkimiyetinden sonra Safevilerin gayri sünni kesimlere ve özellikle Şiiliğe dayanmaktan başka bir alternatifini görmüyordu (Gölpınarlı, 1977, s. 789).

Ayrıca Şah İsmail'in İran ve çevresinde elde ettiği siyasi başarılar ve özellikle Şahkulu İsyanı sırasında Kütahya'yı işgal eden Safevilerin Bursa'yı tehdit eder hale gelmesi ihmal edilmeyecek kadar önemli bir emareydi. Osmanlı kamuoyu bir süredir Anadolu'da devam etmekte olan Celali İsyanlarının da İran tarafından teşvik ve tahrik edildiğinin farkındaydı. Fakat bütün bunlara rağmen Devlet-i Aliye, I. Selim'e kadar, meseleye gerçekçi çözümler üretememişti (İnalçık, 1999, ss. 89-91, 99-100).

Safevilerin asıl amacı Anadolu'daki Kızılbaşlıktan (Alevilikten) istifade ederek Osmanlı topraklarını ele geçirmektir. Kızılbaşlık ise İslami ve mistik bir görüntü altında eski inançlarını muhafaza eden, Osmanlı Devletinin vergi vermeye ve yerleşik hayata geçirmeye zorladığı konar-göçer Türkmenler arasında Safevilerin propagandaları sonucunda ortaya çıkan siyasi, dini ve sosyo-kültürel yeni bir yapılanmaydı (Ocak, 1998, ss. 141-143).

Safevi tarikatının müritlerini, Safevi Devleti'ni ya da Safevi Devletinin hüküm sürdüğü coğrafyayı ifade etmek için kullanılan bu tabir zamanla Anadolu'da yaşayan Alevileri de tanımlar hale gelmiştir (Gölpınarlı, 1977, s. 789-790).

Aleviler özellikle Sultan II. Beyazıt'tan itibaren Safevilerin bölgedeki faaliyetlerini desteklemiş hatta pek çok Türkmen aşireti Safeviye tarikatına bağlanmıştır. Bunun üzerine Osmanlı Devleti Türkmenler arasındaki Safevi propagandasını tasfiye etmek için daha mutedil olan Bektaşileri desteklemiştir (Şapolyo, 1964, s. 448).

Osmanlı Devleti'nin Bektaşîlerle İlişkileri

Selçuklularla başlayan padişah-derviş ilişkileri, Osmanlı döneminden itibaren daha da ileri götürülmüş, zamanla her Osmanlı padişahı bir tarikatın mensubu haline gelmiştir (Kara, 1990, s. 161). Hatta sadece padişahlar değil sıradan insanlar ve zanaatkarlar bile sil ü süluk yoluna girmek üzere tarikatlara bağlanmıştır. Bu tarikatların en önemlilerinden biri de şüphesiz Bektaşîliktir. Bektaşîlik bir Haydari Şeyhi olan Hacı Bektaş-ı Veli tarafından kurulmuştur. Horasan'dan Anadolu'ya intikal ederek Sulucakarahöyük'e yerleşen Hacı Bektaş-ı Veli burada bir tekke kurarak irşada başlamıştır. Ahmet Yaşar Ocak'ın tespitine göre Osmanlı Devleti Yeniçeri Ocağını, zamanla gaziler arasında son derece güçlü olan Hacı Bektaşî Veli kültü sebebiyle Bektaşî tarikatına bağlamıştır (Ocak, 1996, s. 167). Ayrıca Hacı Bektaş-ı Veli'nin ölümünden sonra tarikat Abdal Musa'nın denetimine girmiştir. Böylece Abdal Musa tarikatın ikinci piri olmuştur. Fakat pek çok kaynağa göre Bektaşî tarikatının ikinci piri tarikatı taazzuv edip ritüelleri revize eden Balım Sultan'ındır (Köprülü, 1997, s. 462). Bektaşîlik zamanla Şiilik ve Hurifiliğin tesiriyle senkretik bir tarikata dönüşmüştür (Ocak, 1992, s. 374). Bu durum on iki imam geleneği, içki içme ve tarikatın aslında olmayan bazı usul ve erkanın da tarikat içine sızmasına neden olmuştur. Aslında Bektaşîlik sünni İslam geleneğiyle çatışmasına rağmen Osmanlı bürokrasisiyle iyi ilişkiler kurmayı başarmış ayrıca Aleviliğin soy bağına esas alan kısıtlamalarına karşın Bektaşîlik herkesin bağlanabildiği meşru bir kuruma dönüşmüştür (Kutlu, 2008, ss. 153-154). Öyle ki, 16. Yüzyılda devletin gayri meşru olarak telakki ettiği pek çok tarikat Bektaşî tarikatına sığınarak ayakta kalabilmiştir. Daha doğrusu Osmanlı Devleti gayri sünni tarikatları Bektaşîler içinde temerküz ederek denetlemeye çalışmıştır. Bu müspet ilişkiler Yeniçeri Ocağının kaldırılmasına kadar devam etmiş, tarikat mensupları Osmanlı bürokrasisinde daima ayrıcalıklı bir statüye sahip olmuştur.

Yeniçerilerin Bektaşî Tarikatıyla İlişkileri

Rivayete göre Bektaşî tarikatıyla Yeniçerilerin ilişkileri Hacı Bektaşî Velinin Orhan Gazi zamanında kurulan yeni orduyu kutsayıp onlara "Yeniçeri" ismini vermesiyle başlar. Fakat Aşıkpaşa'ya göre 1271'de vefat eden Hacı Bektaşî Veli'nin yeniçerilerle temas halinde olması imkansızdı. Aşıkpaşa'nın da ifade ettiği gibi Yeniçeri Ocağının I. Murat zamanında kurulduğu düşünülürse yeniçeri askerleriyle görüşen kişinin Hacı Bektaşî Veli değil Abdal Musa olduğu görülür. Böylece Osmanlı Devletinin Bektaşîlerle ilişkileri Yeniçeri Ocağının kurulmasıyla başlamış, 17. Yüzyıldan itibaren de resmi bir mahiyet kazanmıştır (Köprülü, 1988, ss. 93-95).

Osmanlı Devleti'nin Balkan topraklarında feodal güçleri içine alan engin bir hoşgörülle hareket ederek fetihleri kolaylaştırması, Anadolu'da ise aşiret ve cemaat liderlerini kazanarak meşruiyet kesb etmesi devletin tekkeyle olan bağlarını daha da güçlendirmişti. Öyle ki, merkez tekke postnişinin atanmasında bile Yeniçeri Ağasının büyük bir etkisi bulunmaktaydı. Hacı Bektaş Veli tekke ve türbesinin şeyhi olan zat vefat edince yerine geçecek kişi İstanbul'a gelir, ocaklılar onu alayla karşılayarak Ağakapısına götürüp tac takar, yine alayla birlikte Babiali'ye gidilerek ferace giydirilirdi. Yeni şeyhe tekkesine dönene kadar "mihman-ı azizü'l-vücutumuzdur" denilerek izzet ve ikramda bulunulurdu. Hatta merkez teşkilatıyla ilgili bir sorun ortaya çıkıp çözülemediği durumlarda Yeniçeri Ağasının meseleye bizzat müdahale ettiği olurdu. Ayrıca Bektaşî geleneklerini Yeniçeri Ocağının törenlerinde de görmek mümkündü. Yeniçeri Ocağına kaydedilen askerler Hacı Bektaşî Veli yolundan ayrılmayacağına dair yeminler eder ve fakat bunların hiç biri gerçek bir mürit olarak telakki edilmezdi. Böylece arkasına Yeniçeri Ocağının desteğini alan Bektaşî Tarikatı zaman içinde güçlenerek taazzuv etmişti (Ahmet Cevdet Paşa, 1309, 180).

Yeniçeri Ocağının Kaldırılması

Sultan II. Mahmut Yeniçeri Ocağını kaldırmadan önce ocağın ileri gelenlerinin bir kısmını derdest etmek, bir kısmını da sürgüne göndermek suretiyle etkisiz hale getirmeye çalışmıştı. Hatta sırf Yeniçeri Ocağına alternatif olsun diye topçu sınıfını ön plana çıkarmıştı. Sultan 1826 yılının Mayısında içinde Yeniçeri Ocağının ileri gelenlerinin de yer aldığı Meşveret Meclisini toplantıya çağırarak askeri bir ıslahat yapacağını duyurmuş, toplantının sonunda “Eşkinci” adıyla “harp sanatını bilir” bir ordunun kurulmasına karar vermişti. Ayrıca Yeniçerilerin tepkisini çekmemek için kamuoyuna amacının sadece devletin gücünü artırmak olduğu izlenimini vermişti. Bütün bunlar 12 Haziran 1826’da Yeniçerilerin Eşkinci Ocağının Etmeydanı’ndaki talimini görmesine kadar devam etti. Bu görüntüleri içlerine sindiremeyen Yeniçeriler önce propagandaya 15 Haziran’dan itibaren de etrafa ateş açarak isyan etmeye başladılar. Aynı gün Ağa Kapısına doğru ilerleyerek Etmeydanı’nda toplanan isyancılar Babıali’ye yönelip Sadrazam Selim Paşa’nın konağını bastılar (Mutlu, 1994, ss. 46-49). Olayların büyümesi üzerine Meşveret Meclisini toplantıya çağırarak Sultan II. Mahmut devlet erkanının, ilmiye sınıfının ve sayıları üç bin beş yüzü müteceviz medrese öğrencilerinin desteğini alarak Yeniçerilere gözdağı vermek amacıyla Sultan Ahmet Camii’ne yürüdü. Sultan burada sancak-ı şerifi mihraba koyup Müslümanların sancak altında toplanmaları çağrısında bulundu. Yeniçeriler ise “yeniçeri olan kazan yayına gitsin” diyerek emre itaat etmedi. Taraflar arasında başlayan ve günlerce devam eden çatışmalar sırasında Yeniçeri kışlaları ateşe verilerek yakılmış, ele geçirilen Yeniçeriler ise öldürülmüştü (Esad Efendi, 1243, ss. 69-74, 78-110).

Sultan Mahmut 17 Haziran 1826’da Meşveret Meclisini Yeniçeri Ocağının geleceğini görüşmek üzere yeniden toplantıya çağırıldı. Toplantı sırasında Reisülküttap Seyda Efendi Yeniçerilerin isyanları ve itaatsizlikleri nedeniyle devletin ve milletin zor günler yaşadığını, Yeniçerilerin uzun süredir ihanet içinde olduklarını söylemesi üzerine ocağın ilğasına ve onun yerine Asakir-i Mansure-i Muhammediye adlı yeni bir ordunun kurulmasına karar verildi. Bu karar sultanın yayınladığı bir fermanla yürürlüğe konuldu. Fermanla açık şekilde Yeniçeriler var oldukça devletin ve dinin bekasının tehlikede olacağı dolayısıyla bu ocağın behemehal kaldırılması gerektiği üzerinde durulmuştu.

Bektaşî Tarikatının Tasfiyesinde Kullanılan Yöntemler

Osmanlı Devleti vaka-yı hayriyeden sonra Yeniçeri Ocağını tasfiye etmek için büyük bir çaba sarfetti. Özellikle vilayetlerdeki tepki ve direnişleri bertaraf etmek isteyen devlet Ocağın halk nezdindeki itibarını sarmak için her türlü yolu denedi. 8 Temmuz 1826’da Bektaşî Tarikatının geleceğini görüşmek üzere son kez bir araya gelen Meşveret Meclisi tarikatın ordu üzerindeki yetkisinin Mevlevî Tarikatına devredilmesine karar verdi. Bunun üzerine Sultan II. Mahmut 10 Temmuz 1826’da Bektaşî Tarikatının lağvedildiğini duyurdu. Sultan meselenin bir an önce halledilmesi için sadrazamı ve şeyhülislamı uyararak ilk düzenlemeyi başlatmış oldu (Maden, 2020, ss. 63-65).

Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması, Tekke Emvalinin Müsadere edilip Başka Tarikatlara Devredilmesi

Hükümetin takip ettiği merkezileştirme siyaseti içinde, genel anlamda tarikat faaliyetleri üzerinde çok güçlü bir denetim kurulması da yer almaktaydı. Yeniçeri Ocağının kaldırılması ve birçok mensubunun katledilmesi Bektaşîleri siyasi bir yalnızlığa sürüklemişti. On sekizinci ve 19. yüzyıl başlarındaki istikrar ortamı, 1826 yılında II. Mahmud’un yeniçeri ocağını kanlı bir şekilde ortadan kaldırması ile sona ermiştir (Aydın-Aydın, 2011, s. 42). Elimizde bulunan kaynaklara dayanarak, tarikatın kapatılmasında Bektaşîlerin Rafizî kabul edilen inançlarının

önemli bir rol oynamadığı düşünülebilir (Faroqhi, 2003, s.190). Padişah için yeniçerilerin bütün siyasi desteklerinin ocağın kendisi ile beraber yok edilmesi gerekmektedir.

Yeniçeri Ocağının kaldırılmasından sonra II. Mahmut tarikatın ordu içindeki uzantılarını temizlemeye başladı. Sultan 1828'de yayınladığı bir fermanla tarikat mensuplarının Asakir-i Mansure-i Muhammediye'ye sızarak orduyu ifsat etmeye çalıştığını dolayısıyla Yeniçeri taraftarı zabitanın ordu içinden bir an önce temizlenmesi için gerekenlerin yapılmasını emretti (COA., HAT., 340 - 19426, H-29-12-1243). Ayrıca yine bir irade-i seniyye ile Bektaşî tekke ve zaviyelerine bağlı emlak, arazi, demirbaş eşya ve mevaşinin tespiti için mal dökümlerinin hazırlanmasını istedi (COA., HAT., 294 - 17515, H-29-12-1241). Bunun üzerine tarikatın tekke ve zaviyelerine merbut her türlü taşınır ve taşınmaz malların tespiti gerçekleştirildi.

Kaynaklara göre tarikatların kapatılma işlemleri kalabalık bir heyet tarafından gerçekleştirilmişti. 1827 tarihli bir belgeye göre İstanbul'da faaliyet gösteren Bektaşî Tekkelerinin kapatılması için kapıcıbaşı, mübaşir ve neferlerle beraber Şeyhülislamıktan birer büyük kavuklu da görevlendirilmiş, tekkeye giden görevliler Şanizade Ata Efendi, Cağalazade Tahir Bey ve Balcıyokuşluzade Raşid Efendi'yi ve müritlerini yakalayıp cephanede hapsedtikten sonra sorguya çekmiş, onların ihbarları doğrultusunda diğer tekkelere de aynı usulle baskınlar yaparak etkisiz hale getirmişti (COA., HAT., 500 - 24493, H-29-12-1242).

Ayrıca devlet Bektaşî tekke ve zaviyelerinin yıkılması konusunda son derece hassas davranmış, yetkililere Bektaşî tekkelerinin, içindeki türbeler dışında, halk arasında dedikoduya sebebiyet vermeyecek şekilde bir an önce yıkılmasını emretmişti (COA., C.EV., 268 – 13680, H-29-02-1243). Örneğin 1829 tarihinde Karahisar Naibine gönderilen buyrultuda bu konuda bir irade-i seniyye olmasına rağmen Karahisar'da bulunan Çomaklı Baba Zaviyesi hakkında herhangi bir inhada bulunulmamasının sebebi sorulmuştu (COA., C.EV., 539 – 27216, H-02-11-1245). Bunun üzerine Anadolu ve Rumeli'de meskun pek çok Bektaşî Tekkesi yıkılarak kullanılamaz hale getirildi (COA., C.EV. 383 – 19414, H-29-07-1242). Belgelerden anlaşıldığına göre 1829'da Mihaliç, Sercan, Kirmasti, Dimetoka, 1834'te ise Çirmen Bektaşî Tekkeleri yıkılarak enkaz haline getirilmişti (COA., C.ML. 249-10325, H. 08-11-1244; AE.SMHD.II.,119-9950, H. 18-12-1245).

Fakat 1826 Ekiminde, Bektaşî tekke ve zaviyelerinin yıkılması kararından rücu edilerek ilgili tekke ve zaviyelerin zapt olunduktan sonra "lüzum ve iktizasına göre cami, mescit veya medreseye dönüştürülmesine" karar verildi (COA., HAT., 291 - 17406, H-29-12-1241; HAT., 290 - 17386, H-29-12-1241). Örneğin Kandiyeliler köylerinde cami ve mektep bulunmadığından şikayet ederek Sultandan Kandiyeli'deki Bektaşî Tarikatlarının cami ve mektebe çevrilmesini talep etmişti (COA., HAT., 293 - 17474, H-07-11-1242). Bazı yerlerde ise Eskişehir'deki Seyit Gazi Tekkesinde olduğu gibi bazı Bektaşî Tekkeleri medreseye dönüştürülmüştü.

Bu arada 1827'den itibaren yani Bektaşî Tekkelerinin kapatılmasından sonra tarikatın mal varlığıyla birlikte Nakşî Tekkelerine aktarılması düşünülmüşse de sonradan bu işin tehirlenmesine karar verilmişti (COA., HAT., 290 - 17351, H-25-11-1243). Fakat kayıtlardan anlaşılacağı üzere Bektaşî tekke ve zaviyelerinin kapatılmasından sonra tarikatların hem Nakşibendi tarikatına bağlandığı hem de tarikata ait mal varlıklarının Nakşibendi şeyhleri tarafından ele geçirildiği görülmektedir (COA., C.ADL., 9-568, H-11-12-1274; C.EV., 651 – 32819, H-29-12-1255; C.EV., 504-25491, H. 27-03-1258). Bazı Bektaşî tekke ve zaviyeleri Tırhala'da yapıldığı gibi Rufai Dergahına dönüştürülmüştü (COA., HR.MKT., 64-47, H-28-12-1269).

Ayrıca tekke ve zaviyelerde bulunan her çeşit mal ve eşya ile bunlara bağlı bütün arazi, çiftlik, bağ ve bahçenin, esbab, zahire, hububat ve hayvanatın tamamına el konularak hazineye aktarılmıştı. Örneğin 1827'de Paşasıncağı'nda faaliyet gösteren Bektaşî Tekkelerinin menkul ve gayri menkulleri Mirahor El-Hac Ali tarafından müsadere edilip hazineye devredilmişti (COA., HAT., 293 - 17438, H-15-01-1243). Zağra-i Atik Mümin Baba Tekkesi için de aynı yönteme başvurulmuş tekkelerin hububat, hayvanat ve esbabı satılmış, emlak ve arazileri hazineye aktarılmış ayrıca tarikatlara bağlı vakfiyeler kiraya verilerek elde edilen gelirlerle temessüklerin ödenmesi yoluna gidilmişti (COA., C.EV., 431 - 21839, H-29-04-1244). Bazı durumlarda ise tarikat emlak ve arazileri ihale usulüyle satışa çıkarılıp elde edilen meblağ irade-i seniyye gereğince Asekir-i Mansure-i Muhammediye'nin masrafları için kullanılmıştı (COA., Mad.d., 9774, H-23-07-1247; C.ML, 27-1285, H-05-05-1250).

Müsadere edilen tarikat malları arasında vakıf arazileri de bulunmaktaydı. Böyle durumlarda devlet müsadere edilen vakıfların mal varlıklarını başka vakıflara ya da tarikatlara aktarma yoluna gitmişti. Eğridir'de faaliyet gösteren Baba Sultan Bektaşî Tekkesi'nin Isparta'daki vakıf arazileri mütesellim Mehmet tarafından kayıt altına alınıp ba-meşrut-ı tedris Firdevs paşa Camiinin ittisalinde bulunan medresenin hizmetine sunulmuş (COA., C.MF., 160-7969, H-15-08-1244), Edirne Çöke Nahiyesine bağlı Hamza Köyü civarındaki Muhittin Baba Bektaşî Zaviyesinin vakıf arazileri ise yine Edirne'de bulunan Nakşibendi Hankahına meşrut olmak üzere intikal ettirilmişti (COA., C.EV., 504 - 25491, H-27-03-1258). Yine aynı şekilde Ferecik'teki Bektaşî Dergahına ait olan arazilere gelirleri ibtidai mekteplere aktarılmak üzere Maarif adına el konulmuştu (MF.MKT., 174-33, H. 26-12-1310).

Devlet yıkılan binaların enkazını bile değerlendirmeye çalışmış ve mesela Ferecik Kazasında olduğu gibi harap hale getirilen tekke ve zaviyelerin enkazı kaza dahilindeki cami ve medreselerin tamirinde kullanılmıştı (COA., C.EV., 386 - 18055, H-29-02-1243; C.ML., 249-10325, H.08-11-1244).

Devletin Bektaşî tarikatının gelir kaynaklarına dönük operasyonel adımları vergi kalemlerinin yeniden düzenlenmesiyle devam etti. Osmanlı Devleti tarikatların vergiden muaf tutulması yönündeki geleneksel uygulamalarına son vererek Hacı Bektaşî Veli evkafına ait köylerden vergi alınmasına karar verdi. Bu bağlamda vakfa ait köylerden toplanan vergiler Kırşehir sancağındaki cami masrafları için kullanıldı (COA., HAT., 551 - 27175, H-29-12-1250).

Bektaşî Ayinlerinin ve Neşriyatının Yasaklanması

Bektaşî tekke ve zaviyelerinin kapatılmasından sonra Bektaşî mensuplarının faaliyetlerini takip ederek tarikatın yeniden örgütlenme çalışmalarını durdurmak isteyen Osmanlı Devleti tarikatın ayinlerini yasaklayıp yasağa rağmen ayinlere katılmakta ısrar edenler hakkında da zecri tedbirler uyguladı (COA., HAT., 289-17322, H-29-12-1241; C.ZB., 35 - 1717, H-29-12-1255; MVL, 1017-43, H. 15-04-1282). Zaptiye teşkilatı Bektaşîlerin özellikle Muharrem'in onuncu gecesi aşure pişirme ve mersiye okuma bahanesiyle şeriata mugayir sözler kullanarak halkı ifsad etmemesi için önlemler alıyordu (COA., C.EV., 312 - 15889, H-29-12-1255; Y.PRK.ZB., 13-42, H. 10-01-1310). Hatta Akçahisar'da Bektaşî Şeyhi İsmail babaya yapıldığı gibi şüpheli durumlarda zabıta tarafından ev araması bile gerçekleştirilebiliyordu. Bu durum o kadar çok önemsenmişti ki ocağın faaliyetlerine izin verilmesinden yıllar sonra bile tarikatın yeniden güçlenmesini istemeyen devlet tarikata katılımları zabıta marifetiyle takip etmeye devam etmişti (COA., TS.MA.e, 1404-55, H-29-12-1255; Y.PRK.UM., 46-44, H. 17-01-1317).

Ayrıca tarikatın yeniden güçlenmemesi için Bektaşî tekkelerine ruhsat zorunluluğu getirilmişti (COA., TFR.I.YN., 4-348, H. 12-12-1320). Diğer taraftan Osmanlı Devleti Bektaşîlerle sadece zabıtaî tedbirler çerçevesinde mücadele etmemiş onların halk arasındaki propagandalarını etkisiz hale getirmek için yeni okullar açarak eğitim ve öğretim faaliyetlerinin artırılmasını sağlamıştı (Y.A.HUS., 462-44, H. 08-09-1321).

Osmanlı Devleti Bektaşîlerin lağvedilmesinden sonra tarikatla iltisaklı olan kişileri kritik görevlere getirmekten de imtina etmişti. Arşiv kaynaklarına göre aralarında ordu komutanlarının da bulunduğu pek çok bürokrat Bektaşî olduğu şüphesiyle ya azledilmiş ya da buldukları makamdan daha önemli görevlere getirilmemişti. Belgelere göre Bektaşî olduğu gerekçesiyle azledilen 3. Ordu Komutanı Fazıl Paşanın yerine vekaleten ataması yapılmak istenen Salih Bey yine Bektaşî olduğu gerekçesiyle refüze edilmişti. Öte yandan Bektaşî meşrepli askerlerin Manastır gibi kritik yerlerde görevlendirilmesine bile izin verilmemişti (COA., Y.PRK.ASK., 89-52, H. 17-09-1310).

1890'da Edirne ve mülhakatında bazı kişilerin Bektaşî unvanıyla halk arasına nifak sokmak için İslam dini aleyhinde ve dört mezhebin dışında gizli bir ittifak kurduklarının, şer-i Muhammediyeye bağlı olan Müslümanları idlal ve İslam ahlakını ihlal edecek şekilde harekette bulduklarının, peygambere hakarete ettiklerinin, içki içip İslamın yasakladığı işleri mübah saydıklarının, dergah unvanı altında işretgahlar açarak halkı zillete düşürdüklerinin, Bektaşîliği ihya etmek için beyaz külahlar giyildiğinin ve tekke denilen mekanlara okkalarla arak ve şarap taşıyarak ayinler düzenlediklerinin anlaşılması üzerine mütecasirler hakkında kanuni işlem gerçekleştirilmişti (COA., Y.PRK.ASK., 67 – 49, H. 14-04-1308). Yine aynı yıl Müslüman kadınların Beyoğlu ve Üsküdar'daki Bektaşî Tarikatına bağlı tekkelerde içki içtiğinin anlaşılması üzerinde zaptiye nezareti tarafından tahkikat başlatılmıştı (COA., DH.MKT., 1975-31, H. 25-12-1309; BEO., 38-2850, H. 29-12-1309; DH.MKT., 1983-15, H. 11-01-1310; Y.A.HUS., 263-6, H. 01-01-1310).

Ayrıca tarikatla ilgili her türlü gelişme dikkatle takip edilmiş ve mesela Ürgüp naibinin Hacı Bektaşî Veli türbesinde eskiden olduğu gibi kurbanlar kesip serdar ve odabaşı tayin etmesi de kesin bir dille yasaklanmıştı (COA., HAT., 363-20142, H-05-08-1248).

Bektaşîliğin yasaklanmasından sonra bazı tarikat mensupları başka tarikatların içine sızarak kamufle olmaya çalışmıştı. 1891'de Konya Valisi tarafından gönderilen yazıda Muharrem ayıyla birlikte Çelebi Efendi ve yandaşlarının gündüzleri oruç tutup geceleri hadikatü's-saade adlı kitabı okuyarak Mevlevî izlenimi verdiklerini, halbuki Mevlevî kılığı altında Bektaşî propagandası yapmaları nedeniyle bu tür olaylar karşısında dikkatli olunması istenmişti.

Devlet Bektaşîliği hatırlatan sembol ve işaretlerin kullanılmasını ve taşınmasını bile men etmişti. Yasağa rağmen Bektaşî libasıyla gezenler 1853'de sert bir dille uyarılmıştı (COA., A.}MKT.NZD., 86-57, H-10-11-1269). 1863'te Zaptiye Nezaretine gönderilen buyrultuda ise "bazı şahısların Bektaşî kıyafetiyle diğer tekkelerdeki ayinlere katıldığı" belirtilerek bu tür hareketlerde ısrar eden kişilerin önce ikaz edilmesi, icap ettiği taktirde de tevkif edilmesi bildirilmişti (COA., A.}MKT.MHM., 265 – 4, H-17-12-1279).

Bütün bunların yanı sıra Bektaşîler tarafından basılıp satılmakta olan bazı kitaplar da devlet tarafından yasaklanmıştı. 1868'de Hüsniye ve Cavidan adlı kitaplar ehli sünnete mugayir olduğu gerekçesiyle toplatılmış, bu risaleleri basanlar hakkında da kanuni işlem başlatılmıştı (COA., MF.MKT., 50-139, H-07-08-1294). 1901'de ise Bektaşî tekkesi

mensuplarından Derviş Melek'ın Sofya'da yayınladığı Arnavutça kitaplar da muzır neşriyattan sayılarak ülkeye sokulmamıştı (COA., DH.MKT., 2527-113, H. 17-05-1319).

Bu arada Bektaşîlerin kirli propagandası Meşihatlık makamının karşı propagandasıyla etkisiz hale getirilmeye çalışıldı. Dönemin Şeyhülislamı Bektaşîlerin İslam dini ve şer'iat hakkındaki propagandalarını nötrüze etmek için risaleler hazırlattı. Bektaşîliğin II. Abdülhamit döneminde Osmanlı memurları ve zanaatkarları arasında giderek yaygınlaşması üzerine dönemin şeyhül-İslamı Ömer Lütfi Efendinin teklifiyle dedeleri veya babaları vefat eden Bektaşî tekkelerine Nakşibendi Şeyhlerinin getirilmesine karar verildi (COA., Y.MTV., 49-91, H. 04-09-1308; Y.MTV., 49-91, H. 04-09-1308). Örneğin Piriştine'de vefat eden Bektaşî babasının yerine getirilen Derviş Nabi sırf bu nedenle yani şeriat-i İslamiyeye muvafık olmadığı gerekçesiyle azledilmişti (COA., BEO, 2567-192460, H. 28-02-1323).

Bektaş Şeyhlerinin Derdest ve Sürgün Edilmesi

Bektaşî Tarikatının kapatılma kararından hemen sonra tarikatın yeniden ihyasını engellemek için aralarında tarikat şeyhlerinin ve önemli isimlerinin bulunduğu pek çok kişi ya idam edilerek ya da sürgüne gönderilerek etkisiz hale getirildi. 2 Ekim 1826 tarihli iradeye göre "Hacı Bektaş Veli'ye mensubiyet iddiası ile hilaf-ı şeriatı mücaheret ederek halkı sapkınlığa sevkeden Bektaşîlerden muzır olanlarının idam edilmesine, diğerlerinin de sürgün edilmelerine" karar verilmişti (COA, HAT., 290 - 17386, H-29-12-1241).

Devletin buradaki amacı Bektaşî, mensuplarını cezalandırmaktan daha çok onları "tashih-i itikad"a zorlayarak bir anlamda rehabilite etmektir. Örneğin 6 Temmuz 1826'da İstanbul'da bulunan Bektaşî tarikatlarına mensup baba ve dervişlerin bir kısmı tashih-i itikad etmek üzere sürgüne gönderilmişti (COA, C.ZB., 46-2282, H-30-11-1241).

Bektaşî tarikatının yeniden canlanmasını istemeyen Osmanlı Devleti tarikatın ihyasına neden olacak her türlü teşebbüse şiddetle müdahale etmiş, 1890 yılında eski postnişinlerden Tefik Beyin Edirne'de Bektaşî tarikatını yeniden canlandırmak istemesi üzerine kendisini sürgün ederek cezalandırmıştı (COA, Y.PRK.SRN., 4-1, H. 29-11-1311).

Kayıtlara göre Bektaşî baba ve dedelerinin büyük bir bölümü Adana, Amasya, Aydın ve Kayseri gibi şehirlere ve genellikle eşleri ve çocuklarıyla birlikte gönderilmişti. Bu mahaller, İstanbul uleması tarafından en uygun sürgün yerleri olarak önerilmiş ve bu şehirlerde çok sayıda ilmiye mensubunun bulunması sebebiyle gönderilenleri gözetim altında tutmanın kolaylığı vurgulanmıştı (COA., C.EV., 405 – 20538, H-29-08-1242; HAT., 293 - 17438, H-13-01-1243; Faruki, s. 173).

Fakat arşivlerden anlaşıldığına göre tarikatın tasfiyesi sırasında Bektaşî olduğu iddia edilen pek çok kişi hasımlarının ya da rakiplerinin kurbanı olmuştu. 1827 tarihinde Bektaşî olduğu zannıyla tutuklanan 14 kişinin Bektaşîler tarafından ihbar edildiğinin anlaşılması üzerine sorumlular gerekli ihtimamı göstermedikleri için uyarılmıştı (COA, HAT., 341 - 19475, H-29-12-1242). Sürgün edilen baba ve dervişlerin bir kısmı sürgün mahaline ulaşmadan hayatını kaybetmişti. (COA, 293-17451, H-29-12-1241).

Bütün bunlara rağmen tarikat zamanla kendini rehabilite ederek yeniden eski günlerine dönmeye çalıştı. İlk zamanlar Mevlevî Tarikatının içine sızarak ayakta kalmaya çalışan Bektaşîler zamanla Mevlevîlerle birlikte hareket ederek güç kazanmaya çalıştı. Öyle ki, İstanbul'daki Bektaşî tekkelerin bir kısmı Nakşibendi görünümü altında yeniden faaliyete geçti. Bektaşî Tarikatına karşı başlayan yumuşama 1839 yılında Sultan Abdülmecid'in tahta geçmesiyle hız kazandı. Hatta bazı tarikat üyeleri bu dönemde gizlenme ihtiyacı bile duymadan

açıktan açığa hareket etmeye başladı. Bektaşilik asıl özgürlüğüne Sultan Abdülaziz döneminde kavuştu. Sultan tarikat ve tekkeleri yeniden açmakla kalmadı aynı zamanda Bektaşileri devletin farklı kademelerine yerleştirerek istihdam etti. II. Meşrutiyetin ilanından sonra Bektaşî Tarikatının üzerindeki baskılar tam anlamıyla sona ermişti.

Sonuç

Türk-İslam tarihinde genellikle iktidar-tarikat ilişkileri olumlu yönde gelişmiş, Osmanlı Devletinde ise sultanların çoğu genellikle bir tarikatın müridi haline gelmişti, hatta Yeniçeri Ocağı adı verilen Osmanlı Kara Ordusu Bektaşî Tarikatıyla arasında manevi bir ilişki kurmuştu. Safevilerin şii propagandasıyla Anadolu'da yayılmaya başladığı yıllarda Osmanlı sınırlarındaki sünni tarikatların Bektaşilere bakışı da değişmişti. Yeniçeri Ocağının reformlar karşısında takındığı menfi tutum Bektaşiliğin de kaderini belirlemiş, devlet 1826 yılında ocakla birlikte tarikatı da lağvetmişti. Osmanlı Devleti Anadolu ve Rumeli'deki tekkeleri kapatıp mensuplarını sürgün ederek pasifize etmeye çalışmış hatta onları sünni tarikatlarına raptetmeye çalıştıysa da başarılı olamamıştır. Devletin yaptırımlarından çekinen bazı tarikat mensupları başka tarikatlara sızarak deşifre olmaktan kurtulmuşlardır. Her şeye rağmen tarikat ritüellerini devam ettirmek isteyenler ise derdest edilerek etkisiz hale getirilmiş, cem ayinlerine baskınlar yapılarak olası direnişlerin de önüne geçilmiştir. Ayrıca tarikatın bütün mal varlığı müsadere edilerek devlet hazinesine aktarılmış, bu gelirlerin bir kısmı yeni ordunun masraflarına harcanmıştı. Bazı yerlerde ise Bektaşî tarikatının taşınmazları Nakşibendi tarikatına devredilmiştir. Fakat Sultan II. Mahmut iktidarının son yıllarında yeniden dirilen tarikat Sultan Abdülaziz döneminde eski itibarına kavuşmuştur.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

- COA, C.ZB., 46-2282, H-30-11-1241.
 COA., HAT., 290 - 17386, H-29-12-1241.
 COA., HAT., 289-17322, H-29-12-1241.
 COA., HAT., 291 - 17406, H-29-12-1241.
 COA., HAT., 294 - 17515, H-29-12-1241.
 COA., C.EV., 383 – 19414, H-29-07-1242.
 COA., C.EV., 405 – 20538, H-29-08-1242.
 COA., HAT., 293 - 17474, H-07-11-1242.
 COA, HAT., 341 - 19475, H-29-12-1242.
 COA., HAT., 500 - 24493, H-29-12-1242.
 COA., HAT., 293 - 17438, H-13-01-1243.
 COA., HAT., 293 - 17438, H-15-01-1243.
 COA., C.AS., 203 - 8714, H-29-01-1243.

- COA., C.EV., 268 – 13680, H-29-02-1243.
COA., C.EV., 386 – 18055, H-29-02-1243.
COA., HAT., 290 - 17351, H-25-11-1243.
COA., HAT., 340 - 19426, H-29-12-1243.
COA., C.EV., 431 – 21839, H-29-04-1244.
COA., C.MF., 160-7969, H-15-08-1244.
COA., C.ML.249-10325, H. 08-11-1244.
COA., C.EV., 539 – 27216, H-02-11-1245.
COA., AE.SMHD.II.,119-9950, H. 18-12-1245.
COA., Mad.d., 9774, H-23-07-1247.
COA., HAT., 363-20142, H-05-08-1248.
COA., C.ML, 27-1285, H-05-05-1250.
COA., HAT., 551 - 27175, H-29-12-1250.
COA., C.ZB., 35 – 1717, H-29-12-1255.
COA., C.EV., 312 – 15889, H-29-12-1255.
COA., C.EV., 651 – 32819, H-29-12-1255.
COA., TS.MA.e, 1404-55, H-29-12-1255.
COA., C.EV., 504-25491, H. 27-03-1258.
COA., A.}MKT.NZD., 86-57, H-10-11-1269.
COA., HR.MKT., 64-47, H-28-12-1269.
COA., C.ADL., 9-568, H-11-12-1274.
COA., A.}MKT.MHM., 265 – 4, H-17-12-1279.
COA., MVL, 1017-43, H. 15-04-1282.
COA., MF.MKT., 50-139, H-07-08-1294.
COA., Y.PRK.ASK., 67 – 49, H. 14-04-1308.
COA., Y.MTV., 49-91, H. 04-09-1308.
COA., DH.MKT., 1975-31, H. 25-12-1309.
COA., BEO., 38-2850, H. 29-12-1309.
COA., Y.A.HUS., 263-6, H. 01-01-1310.

- COA., Y.PRK.ZB., 13-42, H. 10-01-1310.
COA., DH.MKT., 1983-15, H. 11-01-1310.
COA., Y.PRK.ASK., 89-52, H. 17-09-1310
COA., MF.MKT., 174-33, H. 26-12-1310.
COA,Y.PRK.SRN., 4-1, H. 29-11-1311.
COA., Y.PRK.UM., 46-44, H. 17-01-1317.
COA., DH.MKT., 2527-113, H. 17-05-1319.
COA., TFR.I.YN., 4-348, H. 12-12-1320.
COA., Y.A.HUS., 462-44, H. 08-09-1321.
COA., BEO, 2567-192460, H. 28-02-1323.

Telif ve Tetkik Eserler

- Ahmet Cevdet Paşa. (1309). *Tarih-i Cevdet*. XII. Dersaâdet.
- Aydın, Mesut-Aydın Mehmet Korkud. (2011). *Türk İnkılabı Tarihi*. Ankara: Cantekin Matbaacılık.
- Esad Efendi. (1243). *Üss-i Zafer*. İstanbul: Süleyman Efendi Matbaası.
- Faroqhi, S. (2003). *Anadolu'da Bektaşilik*. İstanbul: Simurg Yayınları.
- Gölpınarlı, A. (1977). "Kızılbaş", *İA*, VI, ss. 789-795.
- İnalçık, Halil. (1999). "Osmanlı Tarihine Toplu Bir Bakış". *Osmanlı I*, Ed. Güler Eren, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, ss. 37-116.
- Kara, Mustafa. (1990). *Din Hayat Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Köprülü, Fuat. (1988). *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Köprülü, Fuat. (1997). "Hacı Bektaş Veli", *İA*, II, ss. 461-464.
- Kutlu, Sönmez. (2008). *Alevilik Bektaşilik Yazıları*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Kütükoğlu, B. (1993). *Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri (1578-1612)*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- Maden, Fahri. (2020). *Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması (1826)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Mutlu, Şamil. (1994). *Yeniçeri Ocağının Kaldırılışı ve II. Mahmut'un Edirne Seyahati*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Ocak, Ahmet Yaşar. (1996). "Bektaşilik". *DİA*, V, ss. 373-379.
- Ocak, Ahmet Yaşar. (1996). *Türk Sufiliğine Bakışlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Ocak, Ahmet Yaşar. (1998). "Din", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul: IRCICA, II, ss. 109-158.

Şapolyo, Enver Behnan. (1964). *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*. İstanbul.

Yaman, Mehmet. (1994). *Erdebilli Şeyh Safi ve Buyruğu*. İstanbul: Ufuk Matbaası.